

СПІВВІДНОШЕННЯ МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ І ГАРАНТІЙ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА ЯК КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИХ КАТЕГОРІЙ

THE CORRELATION BETWEEN THE CONSTITUTIONAL LAW CATEGORIES OF “THE MECHANISM FOR THE IMPLEMENTATION OF HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS” AND “THE GUARANTEES OF HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS”

Регушевський Е.С., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри державно-правових і гуманітарних наук
Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

У статті проведено аналіз співвідношення механізму реалізації прав і свобод людини і громадянина та гарантій прав і свобод як конституційно-правових категорій. Проаналізовано розмаїття визначень і підходів щодо сутності механізму реалізації прав і свобод та гарантій прав і свобод людини і громадянина, зроблено ряд узагальнень стосовно означених категорій.

Наголошується на сумнівності та помилковості підходу, відповідно до якого гарантії здійснення прав і свобод людини і громадянина розглядаються як складова, «найважливіший елемент» механізму забезпечення прав та свобод, а іноді під механізмом розуміють визначену та гарантовану державою систему гарантій, як похідну від механізму категорію.

Відзначається, що підхід, відповідно до якого механізм реалізації прав і свобод пропонується розглядати через «призму гарантій», допускається тільки за умови розуміння, що саме через конституційно-правові гарантії відбувається не тільки фіксація прав і свобод людини і громадянина, їх основоположних принципів, а й впроваджуються необхідні засоби, способи, методи тощо з метою створення ефективних механізмів, як продукту і результату функціонування гарантій.

Наголошується, що у співвідношенні досліджуваних категорій, як цілого і його частини, механізм реалізації прав і свобод людини і громадянина є складовою частиною загального процесу гарантування прав і свобод людини і громадянина, оскільки саме конституційно-правові гарантії створюють відповідні правові умови, завдяки яким стає можливим функціонування механізму реалізації прав і свобод, а за умови його неефективності, на рівні гарантування (створення правових умов) відбувається реформування шляхом вдосконалення, або ж запровадження нових.

Зазначено, що від ефективності конституційно-правових гарантій прав і свобод, умов, які ними створені, залежить ефективність механізмів, створених на основі гарантій, та їх успішність у процесі здійснення прав і свобод.

Ключові слова: права і свободи людини і громадянина, механізм реалізації прав і свобод, конституційно-правові гарантії прав і свобод, правові умови, система гарантій, засоби і способи реалізації прав і свобод.

The article analyzes the correlation between the constitutional law categories of 'mechanism for the implementation of human and civil rights and freedoms' and 'guarantees' of these rights and freedoms. It examines the various definitions and approaches regarding the essence of both the mechanism for implementing rights and freedoms and the guarantees of human and civil rights and freedoms, and offers several generalizations concerning these categories.

The article highlights the doubts and errors related to the approach that considers the guarantees of the implementation of human and civil rights and freedoms as a component or 'most important element' of the mechanism for ensuring these rights and freedoms. At times, the mechanism is interpreted as a specific, state-guaranteed system of guarantees, which is seen as a derivative category of the mechanism.

It is noted that the approach which proposes viewing the mechanism for the implementation of rights and freedoms through the 'lens of guarantees' is acceptable only on the condition that these guarantees are not merely an acknowledgment of written human and civil rights and freedoms. They must also include the necessary means, methods, and techniques to create an effective mechanism, which serves as both the product and result of the functioning of these guarantees.

It is emphasized that, in the correlation between the studied categories – where one is a whole and the other is a part – the mechanism for the implementation of human and civil rights and freedoms is a component of the broader process of guaranteeing these rights and freedoms. Constitutional and legal guarantees establish the necessary legal conditions for the effective functioning of the mechanism for implementing rights and freedoms. If the mechanism proves ineffective at the level of guaranteeing (i.e., creating legal conditions), reform must be undertaken through improvements or the introduction of new measures.

It is noted that the effectiveness of constitutional and legal guarantees of rights and freedoms, as well as the conditions they create, depends on the effectiveness of the established mechanisms based on these guarantees and their success in the implementation of rights and freedoms.

Key words: human and civil rights and freedoms, mechanism for the implementation of rights and freedoms, constitutional and legal guarantees of rights and freedoms, legal conditions, system of guarantees, means and methods of implementing rights and freedoms.

Постановка проблеми. Механізм реалізації прав і свобод людини і громадянина та конституційно-правових гарантій прав і свобод як конституційно-правових категорій дуже близькі за сутністю і змістом та безпосередньо пов'язані з процесом здійснення прав і свобод в усіх сферах суспільного життя. Водночас, можна зустріти різні підходи не тільки до трактування і розуміння сутності зазначених категорій і процесів, які переважно розглядаються у співвідношенні як ціле і частина, а й різний підходи щодо співвідношення як первинне і похідне. Розмаїття думок щодо сутності і змісту здійснення прав і свобод людини і громадянина дає підґрунтя для нового осмислення не тільки значення гарантій і механізму у цьому процесі, велими актуальним, на нашу думку, є з'ясування співвідношення означених категорій, сутність яких у юридичній літературі іноді навіть зводиться до отождолення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Окремі аспекти конституційно-правового гарантування і механізму реалізації прав і свобод людини і громадянина були предметом аналізу низки науковців. Так, зокрема, окремі питання сутності гарантування, конституційно-правових гарантій, змісту механізму реалізації прав і свобод людини і громадянина як конституційно-правових категорій досліджували С. І. Афанасенко, М. В. Афанасьєва, О. С. Бакумов, Ю. Г. Барабаша, Ю. Д. Батан, М. В. Беляєва, Є. В. Білозьоров, В. В. Букач, О. П. Васильченко, І. В. Гамалій, С. О. Голюкова, Ю. А. Голодник, Т. І. Гудзь, Т. М. Заворотченко, О. В. Зайчук, І. О. Ієрусалімова, Н. В. Камінська, В. І. Князев, В. П. Колісник, А. М. Колодій, О. Г. Кушніренко, С. Л. Лисенко, О. В. Марцеляк, М. І. Марчук, Л. П. Медвідь, О. І. Наливайко, Л. Р. Наливайко, О. В. Негодченко, Л. О. Нікітенко, А. Ю. Олійник, Н. М. Оніщенко, Н. М. Пархоменко, О. В. Петри-

шин, В. Ф. Погорілко, С. П. Погребняк, П. М. Рабінович, М. Д. Савенко, О. Ф. Скакун, О. В. Скрипнюк, Т. Г. Слінько, В. С. Смородинський, О. В. Совгиря, Б. І. Стахура, А. П. Таранов, Д. С. Терлецький, Ю. М. Тодика, О. Є. Унтілова, В. Л. Федоренко, Т. А. Француз-Яковець, О. Ф. Фрицький, М. І. Хавронюк, Н. К. Шаптала, Н. Г. Шукліна, та ін.

Разом з цим, питання ефективної реалізації прав і свобод людини і громадянина потребують постійного аналізу, а з'ясування співвідношення механізму реалізації прав і свобод людини і громадянина та гарантій прав і свобод як конституційно-правових категорій є важливим фактором у загальному розумінні сутності й основних ознак процесу здійснення прав і свобод особи.

Метою дослідження є аналіз співвідношення механізму реалізації прав і свобод людини і громадянина та гарантій прав і свобод як конституційно-правових категорій, з'ясування характеристик взаємодії означених категорій у підвищенні ефективності здійснення прав і свобод людини і громадянина.

Виклад основного матеріалу. Здійснення прав і свобод людини і громадянина процес багатогранний, багаторівневий, складний тощо, ефективність якого залежить від відповідного розуміння і правильного застосування категоріального апарату. У юридичній літературі часто можна зустріти якщо не пряме, то опосередковане отождоження гарантій прав і свобод людини і громадянина з механізмом реалізації прав і свобод, а іноді необгрунтоване підпорядкування, включення до свого складу, що має сумнівний характер і об'єктивно потребує розмежування.

У різні роки щодо розуміння механізму реалізації прав і свобод людини і громадянина застосовувались різні підходи і зводились здебільшого до наступного:

На думку М. Савенко, основу механізму забезпечення прав і свобод людини і громадянина становлять правові принципи, норми (юридичні гарантії), а також умови і вимоги діяльності органів влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, громадян, які в сукупності забезпечують дотримання, реалізацію і захист прав і свобод громадян. Ефективність такого механізму залежить від рівня розвитку демократії і правової культури, стану економіки, способу розподілу життєвих благ, наявності незалежних органів державної влади, які здійснюють захист прав і свобод та контроль за дотриманням і виконанням норм, що встановлюють права і свободи [1, с. 70, 74].

Також, відзначається, що у конституційному праві розрізняють «механізм реалізації прав та свобод», «механізм забезпечення реалізації прав та свобод людини» та «механізм захисту прав людини». Механізм забезпечення реалізації конституційних прав та свобод є складовою механізму реалізації суб'єктивних прав та свобод людини. Зазначається, що потреба у такому механізмі виникає тоді, коли реалізація конституційного суб'єктивного права не потребує втручання держави, її органів і посадових осіб у процес реалізації суб'єктивного права як обов'язкової сторони. Виділяються елементи зазначеного механізму, що сприяють створенню умов для реалізації свобод, їх захисту від правопорушень, участі у відновленні порушеного права людини. Особливості та структуру цього механізму складають: а) гарантії здійснення прав та свобод людини; б) юридичні елементи механізму реалізації; в) процес практичного втілення можливості та необхідності; г) умови й фактори такого процесу [2, с. 8–12].

О. Наливайко механізм забезпечення прав і свобод людини визначає як діяльність органів держави і місцевого самоврядування, громадських об'єднань і громадян із створення умов (гарантій) для правомірної та неухильної їх реалізації і захисту [3, с. 22]. Ми підтримуємо такий підхід до розуміння механізму забезпечення прав і свобод, оскільки також вбачаємо, що реалізація прав і свобод людини і громадянина залежить від відповідних умов (гарантій) у створенні яких механізм забезпечення необхідно розглядати як засіб, знаряддя для їх створення.

В. Ф. Погорілко визначає конституційно-правовий механізм забезпечення прав і свобод людини і громадянина як систему влади держави, функцією якої є захист прав людини, а також процедури такого захисту, за допомогою яких реалізується право людини на захист своїх конституційних прав [4, с. 325]. Такий підхід до визначення механізму забезпечення, на нашу думку, більше тяжіє до розуміння механізму через призму функціонування державного механізму.

Окремі автори зазначають, що механізм забезпечення прав та свобод людини складається з наступних елементів: а) правові норми та нормативно-правові акти як форми їх вираження; б) індивідуально-правові документи; в) юридичні факти; г) правові відносини; д) суб'єктивні права і юридичні обов'язки; е) форми і методи організації здійснення суб'єктивних прав і юридичних обов'язків [5, с. 153]. Також О. Негодченко під механізмом організаційно-правового забезпечення прав і свобод людини розуміє «систему взаємопов'язаних елементів: правових засобів, організаційних форм та методів діяльності відповідних державних органів, спрямовану на створення необхідних умов для реалізації прав і свобод людини, їх безпосередню охорону та захист» [6, с. 18].

Досліджуючи механізм адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини та громадянина І. Герусалімова, під зазначеним механізмом розуміє систему засобів, які є складовими елементами впливу цієї галузі права на суспільні відносини та встановлювані її нормами гарантії реалізації цих прав (їх поновлення в органах виконавчої влади та суду, захист за допомогою адміністративної відповідальності та прокурорського нагляду) [7, с. 6].

Окремі автори розкривають механізм реалізації прав і свобод як «систему заходів по створенню умов здійснення основних прав і свобод людини. Його завданням є охорона, захист, відновлення порушених прав, а також формування загальної і правової культури населення. До складових механізму забезпечення прав і свобод людини відносять гарантії реалізації, гарантії охорони та гарантії захисту прав і свобод людини» [8, с. 229; 9, с. 49].

Т. Француз-Яковець розглядає гарантії конституційно-правового статусу людини, як один із структурних елементів механізму забезпечення конституційно-правового статусу людини [10, с. 10].

На думку авторів колективної монографії присвяченої проблемам реалізації прав і свобод людини і громадянина, механізмом реалізації прав людини є діяльність суб'єкта права, зобов'язальної сторони, законотворчого органу, правозастосовного органу та наявні юридичні норми, які регулюють їх діяльність [11, с. 185]. Такий підхід підтримують Н. Пильгун і М. Рошук, а у складі відповідного механізму пропонується розглядати такі елементи: а) гарантії здійснення прав людини; б) юридичні елементи механізму реалізації (норми, факти, правовідносини); в) процес фактичного втілення можливості та необхідності у дійсність; г) умови й фактори такого процесу [12, с. 41].

А. Огородник зазначає, що «аналіз наукових джерел дає можливість стверджувати, що лише існування системи гарантій саме по собі не забезпечує автоматичної реалізації прав і свобод людини та законності. У зв'язку з цим у науковий обіг введено поняття соціально-юридичного механізму захисту прав людини і громадянина як системи засобів та факторів, що створюють необхідні умови поваги до прав і свобод людини, реалізації принципу законності» [13, с. 14].

А. Олійник вважає, що механізм забезпечення конституційних свобод та прав людини має багато спільних ознак з механізмом правового регулювання, механізмом реалізації конституційних прав і свобод [14, с. 215]. Такий підхід притаманний й іншим авторам, які зазначають, що «механізм захисту прав людини» частково співпадає з поняттям «механізм правового регулювання», який

включає в себе: норми права, офіційні правила з моделлю поведінки людей; юридичні факти, що приводять у дію норму права; правовідносини – конкретні моделі поведінки для суб'єктів на основі норм і юридичних фактів; акти реалізації суб'єктивних прав і юридичних обов'язків у формі дотримання, виконання, використання права; акти застосування норм права; елементи правосвідомості і правової культури; законність та правопорядок [15, с. 112].

Я. Лазур пропонує розуміти під механізмом забезпечення прав і свобод громадян у сфері державного управління процес діяльності органів державного управління щодо створення належних умов реалізації, охорони та захисту прав і свобод громадян від протиправних дій шляхом використання матеріальних і процесуальних юридичних засобів та способів [16, с. 393].

О. Турута визначає механізм забезпечення реальності прав і свобод людини і громадянина, як систему необхідних умов, які обумовлюють «рух» прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина, тобто переводять їх з декларативного, «мертвого» стану в реальний [17, с. 520].

Інші автори під механізмом забезпечення прав людини і громадянина розуміють систему засобів і чинників, за допомогою яких реалізуються права і свободи особи та їх охорона відповідними зобов'язаними суб'єктами державної влади, а в разі їх порушення – їх захист і відновлення [18, с. 250–251].

С. Голікова під механізмом пропонує розуміти «систему певних елементів, які взаємопов'язані між собою та мають єдину загальну мету. Тобто, з цього можна зробити висновок, що будь-який механізм має свою внутрішньоорганізовану побудовану структуру, елементи якої знаходяться у взаємозв'язку та підпорядкуванні». Схожий підхід щодо розуміння механізму реалізації прав і свобод при розгляді механізму реалізації права на охорону здоров'я пропонує Ю. Швець [19, с. 27]. Разом з цим С. Голікова зазначає, що «механізм реалізації прав людини є елементом системи механізму забезпечення основних прав і свобод людини та містить певні заходи, які спроможні створити умови для реалізації прав і свобод людини» [20, с. 131, 132].

Ю. Сидорчук розглядає механізм захисту прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина, як можливість здійснення громадянами певних вчинків щодо захисту власних прав і свобод, а також систему органів, які захищають і забезпечують ці права та свободи, та як систему і комплекс послідовних дій, які спрямовані на захист прав людини та громадянина [21, с. 34–35].

Т. Бабакова вважає, що «під механізмом забезпечення прав і свобод людини і громадянина можна розуміти динамічну, взаємоузгоджену та взаємопов'язану систему встановлених Конституцією та законами України правових форм, засобів і заходів за допомогою яких здійснюється реалізація прав і свобод людини і громадянина, їх охорона та захист. Встановлено, що ознаками механізму забезпечення прав і свобод людини є: його динамічний характер; взаємоузгоджений та взаємопов'язаний характер; закріпленість на конституційному та законодавчому рівні; цей механізм являє собою певні правові форми, засоби і заходи» [22, с. 9].

На думку О. Васильченко конституційно-правовий механізм забезпечення прав і свобод людини і громадянина в Україні можна розглядати через призму гарантій, адже вони безпосередньо встановлюють правові приписи [23, с. 21; 24, с. 301]. Також, у іншій своїй роботі автор тлумачить механізм забезпечення прав людини і громадянина як динамічний взаємозв'язок норм та інститутів конституційного права, які характеризують формальний і матеріальний зміст прав людини в їх взаємодії, а також установлюють базові принципи організації та функціонування органів державної влади та місцевого самоврядування в частині реалізації та захисту таких прав і свобод,

визначених конституцією та імплементованих у систему національного законодавства нормами міжнародного права [25, с. 27–28].

П. Шорський пропонує розглядати механізм забезпечення прав і свобод як процес діяльності компетентних органів держави щодо створення належних умов реалізації, охорони та захисту прав і свобод громадян за допомогою відповідних форм, методів і засобів [26, с. 65].

На думку окремих правників, «найважливішим елементом механізму забезпечення прав та свобод є їх гарантування, що полягає у створенні необхідних умов для негайного, ефективного та надійного надання юридичної допомоги, охорони та захисту». При цьому «гарантії забезпечення прав та свобод людини» визначаються «як загальне поняття» і є «основними способами, засобами, за допомогою яких кожній особі забезпечується ефективна охорона та захист прав людини» [27, с. 135].

А. Дуброва розглядає механізм реалізації прав і свобод як механізм гарантування і вбачає в ньому сукупність правових та організаційних форм та методів державного управління [28, с. 28].

Досліджуючи особливості конституційно-правового механізму захисту інформаційних прав громадян в умовах воєнного стану, А. Кавун констатує, що «конституційно-правовий механізм захисту інформаційних прав громадянина – це система способів, засобів, форм державного та недержавного захисту громадянином порушених інформаційних прав, що гарантуються йому Конституцією» [29, с. 61].

Під правовим механізмом забезпечення захисту прав, свобод і законних інтересів громадян державними органами, Ю. Голодник розуміє визначену та гарантовану державою систему гарантій за допомогою яких забезпечуються і реалізується у визначених формах і процедурах охорона та захист прав, свобод і законних інтересів громадян [30, с. 36].

Також на навчальних електронних ресурсах усе частіше можна зустріти позицію, відповідно до якої «під механізмом реалізації слід розуміти діяльність суб'єктів права, в результаті якої громадяни реально мають свободи, користуються правами та виконують обов'язки, та сукупність юридичних норм, які регулюють дану діяльність», а сам «механізм реалізації прав, свобод і обов'язків складається з гарантій забезпечення прав, свобод і обов'язків людини і громадянина» [31].

Аналіз розмаїття визначень і підходів до розуміння механізму реалізації прав і свобод людини і громадянина дає можливість зробити певні узагальнення, та констатувати: по-перше, механізм реалізації прав і свобод людини і громадянина розглядають як «систему заходів по створенню умов», «систему засобів та факторів, що створюють необхідні умови», «динамічний взаємозв'язок норм та інститутів конституційного права», «умови і вимоги діяльності органів влади», «систему засобів і чинників», «динамічну, взаємоузгоджену та взаємопов'язану систему правових форм, засобів і заходів», «система елементів», «система органів, систему і комплекс послідовних дій», «сукупність правових та організаційних форм та методів державного управління», «діяльність із створення умов (гарантій)», «діяльність суб'єкта права, та наявні юридичні норми, які регулюють їх діяльність», «систему способів і заходів», «діяльність суб'єктів та сукупність юридичних норм, які регулюють дану діяльність», «систему гарантій» тощо.

По-друге, існує думка, що «механізм забезпечення конституційних прав і свобод людини і громадянина», «механізм захисту прав людини» частково співпадає з поняттям «механізм правового регулювання», який окремі дослідники означеного механізму розглядають як комплекс правових засобів, організованих найбільш послідовним чином з метою подолання перешкод, що стоять на шляху

задоволення інтересів суб'єктів права. Механізм правового регулювання забезпечує взаємозв'язок суспільних відносин та правової форми. В теорії права загально визнаним є те, що правовідносини – це юридична форма фактичних суспільних відносин. Зовні правове регулювання проявляється, як ефект дії свого специфічного механізму – механізму правового регулювання, що представляє взяття в єдності систему правових засобів. [32, с. 46, 48].

По-третє, прослідковується підхід, відповідно до якого гарантії здійснення прав і свобод людини і громадянина розглядаються як складова, «найважливіший елемент» механізму забезпечення прав та свобод, а іноді під правовим механізмом розуміють визначену та гарантовану державою систему гарантій, як похідну від механізму категорію.

По-четверте, у дослідженнях питань механізму реалізації прав і свобод людини і громадянина існує й підхід, відповідно до якого означений механізм пропонується розглядати через «призму гарантій», або ж «механізм гарантування».

Різні підходи застосовуються й щодо розуміння конституційно-правових гарантій прав і свобод людини і громадянина, які в різні часи у науковому колі розглядаються як: фактори, які забезпечують реальне (фактичне) здійснення прав і свобод [33, с. 174]; явища, що сприяють здійсненню прав і свобод людини, забезпечують їх охорону та захист [34, с. 23]; відповідні умови й засоби [35, с. 29]; систему соціально-економічних, моральних, політичних, юридичних умов, засобів і способів, які забезпечують фактичну реалізацію, охорону та надійний захист [36, с. 187]; передбачену Конституцією України і іншими законами спеціальну систему юридичних норм, принципів, умов, вимог і правових способів і засобів забезпечення, реалізації, охорони і захисту прав і свобод [37, с. 29]; забезпечення юридичної обов'язковості умовам, що дають змогу особі на практиці скористатися власними правами і свободами [38, с. 177]; систему норм, принципів, умов і вимог [39, с. 206; 40, с. 179; 41, с. 113; 42, с. 223]; умови та засоби, принципи та норми, що забезпечують здійснення, охорону і захист [43, с. 246]; умови, засоби, способи, що забезпечують здійснення і охорону [44, с. 73]; систему соціально-економічних, юридичних, організаційних передумов, умов, засобів і способів [45, с. 66–68]; умов і засобів, юридичних механізмів забезпечення належної реалізації [46, с. 140–142; 47, с. 235]; умови, засоби, методи і механізми, що забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод людини і громадянина [48, с. 132]; систему правових норм, організаційних засобів і способів, умов і вимог [49, с. 182]; систему умов і засобів [50, с. 261]; систему способів і юридичних механізмів забезпечення належної реалізації [51, с. 233]; конкретні засоби [52, с. 27]; сукупність процесуальних та інституціональних засобів, а також меж і умов їх можливих обмежень [53, с. 121]; умови, які повинна створити держава для реалізації прав і свобод [54, с. 176]; об'єктивні умови і засоби [55, с. 200]; систему загальних (політичних, економічних, духовних тощо) і спеціальних юридичних засобів та інститутів, спрямованих на створення умов для реалізації [56, с. 304–305]; систему умов, засобів, способів забезпечення [57, с. 91]; систему заходів, спрямованих на створення належних умов для безперешкодної реалізації [58, с. 138]; сукупність заходів і засобів їх належної реалізації [59, с. 5]; сукупність соціальних, економічних, політичних та інших прийомів, механізмів і методів [60, с. 116]; динамічні обов'язки держави, її органів і посадових осіб постійно створювати сприятливі умови та надавати ефективні засоби їх реалізації [61, с. 41].

На нашу думку, конституційно-правові гарантії прав і свобод людини і громадянина необхідно розглядати як правові умови, які від імені народу встановлені державою для забезпечення і реалізації прав і свобод особи, їх охорони і захисту засобами і способами, визначеними

Конституцією і законами України, які ґрунтуються на економічних, політичних, соціальних, культурних і інших факторах суспільного життя [62, с. 28].

Здійснення прав і свобод людини і громадянина є складним і системним процесом, який передбачає широкий комплекс засобів і способів. Можна констатувати, що у підходах до розуміння механізму реалізації прав і свобод і гарантій прав і свобод людини і громадянина застосовуються спільні категорії, які так чи інакше є відображенням процесу здійснення прав і свобод людини і громадянина. Проте саме завдяки системі гарантій прав і свобод людини відбувається створення і формування відповідного механізму реалізації та наповнення його нормативним і організаційно-правовим змістом. Безпосередньо конституційно-правові гарантії прав і свобод людини і громадянина створюють відповідні правові умови, завдяки яким стає можливим функціонування механізму реалізації прав і свобод, а за умови його неефективності, на рівні гарантування (створення правових умов) відбувається реформування шляхом вдосконалення, або ж запровадження нових.

Можна певною мірою погодитись з позицією О. Васильченко щодо можливості розгляду конституційно-правового механізму забезпечення прав і свобод людини і громадянина через призму гарантій [23, с. 21; 24, с. 301]. У цьому випадку ми повинні розуміти, що саме через конституційно-правові гарантії відбувається не тільки фіксація прав і свобод людини і громадянина, їх основоположних принципів, а й впроваджуються необхідні засоби, способи, методи тощо з метою створення ефективних механізмів задля гарантованого здійснення прав і свобод.

Необхідно відзначити, що механізм правового регулювання, з яким окремі автори [14, с. 215; 15, с. 112] порівнюють механізм реалізації прав і свобод людини і громадянина, за своїми ознаками і «співпадіннями» у більшій мірі притаманний саме конституційно-правовим гарантіям, оскільки виключно у єдності системи своїх елементів гарантування досягає свою головну мету – реалізацію прав і свобод людини і громадянина.

Також, якщо звернутися до системи конституційно-правових гарантій прав і свобод людини і громадянина, можна відзначити більш розгалужену ніж у механізму систему елементів (принципів, норм, засобів, способів, методів, факторів, чинників, юридичних механізмів тощо), які пов'язані функціональною єдністю. Так, наприклад, ми погоджуємось з визначенням системи конституційно-правових гарантій прав і свобод людини і громадянина відповідно до якого гарантії поділяються на дві основних групи – нормативно-правові і організаційно-правові гарантії, які у свою чергу також є структурованими системами. Нормативно-правові гарантії включають у себе сукупність правових норм, за допомогою яких забезпечується реалізація, порядок охорони і захисту прав і свобод людини і громадянина, тобто це об'єктивне право. Організаційно-правові гарантії – механізм держави, органи місцевого самоврядування, посадові особи, а також політичні партії і громадські організації, засоби масової інформації, міжнародні правозахисні організації та їх діяльність у сфері правотворчості і правозастосування, спрямована на створення сприятливих умов для реального користування громадянами своїми правами і свободами [37, с. 49–63].

Також, на нашу думку, важливо зазначити, що від ефективності конституційно-правових гарантій прав і свобод, умов, які ними створені, залежить ефективність механізмів, створених на основі гарантій, та їх успішність у процесі здійснення прав і свобод.

Висновки. На основі проведеного аналізу з метою з'ясування співвідношення механізму реалізації прав і свобод людини і громадянина та гарантій прав і свобод як конституційно-правових категорій, необхідно зазначити: по-перше, у юридичній літературі можна зустріти під-

ходи, відповідно до яких гарантії здійснення прав і свобод людини і громадянина розглядаються як складова, «найважливіший елемент» механізму забезпечення прав та свобод, а іноді під механізмом розуміють визначену та гарантовану державою систему гарантій, як похідну від механізму категорію. Такий підхід до розуміння процесу реалізації прав і свобод, на нашу думку, є сумнівним і помилковим, оскільки система конституційно-правових гарантій прав і свобод людини і громадянина має більш розгалужену систему елементів (принципів, норм, засобів, способів, методів, факторів, чинників, юридичних механізмів тощо), які пов'язані функціонально єдністю, та є основою для появи і функціонування самих механізмів реалізації прав і свобод. По-друге, на нашу думку, у співвідношенні досліджува-

них категорій, як цілого і його частини, механізм реалізації прав і свобод людини і громадянина є складовою частиною загального процесу гарантування прав і свобод людини і громадянина, оскільки саме конституційно-правові гарантії створюють відповідні правові умови завдяки яким стає можливим функціонування механізму реалізації прав і свобод, а за умови його неефективності, на рівні гарантування (створення правових умов) відбувається реформування шляхом вдосконалення, або ж запровадження нових. Розглядаючи конституційно-правові гарантії прав і свобод людини і громадянина як «правові умови», необхідно відзначити їх загальний, основоположний характер, оскільки процес гарантування пов'язаний з усіма рівнями і стадіями процесу реалізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Савенко М. Д. Конституційний Суд і омбудсмен у державному механізмі захисту прав та свобод людини і громадянина. *Вісник Конституційного суду України*. 2000. № 1. С. 68–83. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/visnyk_1_2000.pdf (дата звернення: 08.07.2024).
2. Гамалій І. В. Теоретичні проблеми правового регулювання діяльності міліції щодо забезпечення реалізації конституційних прав і свобод громадян: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. К., 2000. 17 с.
3. Наливайко О. І. Правовий захист людини як предмет дослідження загальної теорії права: зб. наук. праць *Держава і право*: Юридичні і політичні науки. 2001. Вип. 12. С. 18–24.
4. Конституційне право України / За редакцією доктора юрид. наук, професора В. Ф. Погорілка. 3 вид. Київ: Наукова думка, 2002. 676 с.
5. Негодченко О. В. Забезпечення прав і свобод людини органами внутрішніх справ України: Монограф. Дніпропетровськ. 2002. 416 с. URL: <http://info.dgu.edu.ua/bitstream/123456789/245/1/monograf%201.pdf> (дата звернення: 14.07.2024).
6. Негодченко О. В. Забезпечення прав і свобод людини органами внутрішніх справ: організаційно-правові засади: автореф. дис. ... док. юрид. наук. : 12.00.07. / Національний університет внутрішніх справ. Харків, 2004. 39 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/f12b5b27-1fb2-4890-959f-8ea1ad8c9f4b/content> (дата звернення: 08.07.2024).
7. Іерусалімова І. О. Механізм адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини та громадянина : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Іерусалімова Ірина Олександрівна. – К., 2006. URL: <https://mydisser.com/ru/avtoref/view/16746.html> (дата звернення: 15.07.2024).
8. Скакун О. Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс) : Підручник. Харків: Еспада, 2006. 776 с.
9. Ковінько Д. В. Поняття та зміст конституційного забезпечення прав людини і громадянина в Україні. *Юридичний вісник*. 2011. № 2(19). С. 47–51. URL: http://www.law.nau.edu.ua/images/Nauka/Naukovij_jurnal/2011/statji_n2_19_2011/Kovinko_47.pdf (дата звернення: 08.07.2024).
10. Француз-Яковець Т. А. Забезпечення конституційно-правового статусу людини і громадянина в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. / Одеська національна юридична академія. Одеса, 2007. 18 с. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/375a515d-d295-46d1-8fee-ec6db4103d1d/content> (дата звернення: 12.07.2024).
11. Проблеми реалізації прав і свобод людини та громадянина в Україні: Монографія / За ред. Н. М. Онищенко, О. В. Зайчука. Київ: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2007. 424 с.
12. Пильгун Н. В., Рошук М. В. Проблеми реалізації та захисту прав і свобод людини і громадянина в контексті функціонування принципу верховенства права в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2014. Вип. 26. С. 40–43. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/7833/1/%D0%9F%D0%A0%D0%9E%D0%91%D0%9B%D0%95%D0%9C%D0%98%D0%A0%D0%95%D0%90%D0%9B%D0%86%D0%97%D0%90%D0%A6%D0%86%D0%87%D0%A2%D0%90%D0%97%D0%90%D0%A5%D0%98%D0%A1%D0%A2%D0%A3%D0%9F%D0%9A%D0%92%D0%86%D0%A1%D0%92%D0%9E%D0%91%D0%9E%D0%94%D0%9B%D0%AE%D0%94%D0%98%D0%9D%D0%98.pdf> (дата звернення: 08.07.2024).
13. Огородник А. Механізм забезпечення прав і свобод людини та принципи законності в Україні. *Право України*. 2008. № 6. С. 14–18. URL: file:///C:/Users/Home/Downloads/content-pravoukr-2008-6-pravoukr_2008_6.pdf (дата звернення: 11.07.2024).
14. Олійник А. Ю. Конституційно-правовий механізм забезпечення основних свобод людини і громадянина в Україні: Монографія. Київ: Алерта, КНТ, Центр навчальної літератури, 2008. 472 с. URL: <https://cusu.edu.ua/ua/nz-pravo-arhiv/586-general-information/naukovichasopysy-tdpnu/naukovi-chasopysy-pravo/publikatsii/10720-orhanizatsiyno-pravovyy-mekhanizm-zabezpechennya-prav-i-svobod-lyudyiny-i-hromadyanupa-v-diyalnosti-natsionalnoyi-politsiyi-ukrayiny> (дата звернення: 16.07.2024).
15. Актуальні проблеми теорії держави та права: посіб. / С. В. Білозоров, Є. О. Гіда, А. М. Завальний: За заг. ред. Є. О. Гіди. Київ. 2010. 260 с.
16. Лазур Я. В. Поняття, сутність та елементи адміністративно-правового механізму забезпечення прав і свобод громадян у державному управлінні. *Форум права*. 2009. № 3. С. 392–398. URL: https://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LIN&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILEA=&S21STR=FP_index.htm_2009_3_57 (дата звернення: 15.04.2017).
17. Турута О. В. Юридичний механізм забезпечення реальності прав і свобод громадян. *Форум права*. 2010. № 2. С. 519–523. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0c093eb8-726f-4ea2-a78d-7b1154f94fac/content> (дата звернення: 10.07.2024).
18. Нікітенко Л. О. Зміст механізму забезпечення конституційного права на підприємницьку діяльність. *Правничий часопис Донецького національного університету*. 2011. № 1 (25). С. 249–254.
19. Швець Ю. Ю. Основні елементи механізму реалізації конституційного права на охорону здоров'я. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: юридичні науки. 2018, Том 29 (68) № 1. С. 26–30. URL: https://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2018/1_2018/7.pdf (дата звернення: 11.07.2024).
20. Голикова С. О. Юридичний механізм реалізації трудових прав працівників: поняття та мета. *Європейські перспективи*. 2012. № 4 ч. 2. С. 130–134. URL: [https://www.google.com/url?sa=t&rc=1&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKewjAKL3Cm6eHAXV5ZEDHdhrDF0Qh-wKegQIHrad&url=http%3A%2F%2Firbis-nbuv.gov.ua%2Fcgi-bin%2Firbis_nbuv%2Fcgirbis_64.exe%3FC21COM%3D2%26I21DBN%3DUJRN%26P21DBN%3DUJRN%26IMAGE_FILE_DOWNLOAD%3D1%26Image_file_name%3DPDF%2Fvepe_2012_4\(2\)_25.pdf&usg=AOvVaw23BjFtMwmYqleBgSYewgJF&ori=89978449](https://www.google.com/url?sa=t&rc=1&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKewjAKL3Cm6eHAXV5ZEDHdhrDF0Qh-wKegQIHrad&url=http%3A%2F%2Firbis-nbuv.gov.ua%2Fcgi-bin%2Firbis_nbuv%2Fcgirbis_64.exe%3FC21COM%3D2%26I21DBN%3DUJRN%26P21DBN%3DUJRN%26IMAGE_FILE_DOWNLOAD%3D1%26Image_file_name%3DPDF%2Fvepe_2012_4(2)_25.pdf&usg=AOvVaw23BjFtMwmYqleBgSYewgJF&ori=89978449) (дата звернення: 08.07.2024).
21. Сидорчук Ю. М. Механізми захисту прав людини та громадянина: сутність і перспективи розвитку в Україні. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2013. Вип. 682. С. 33–35.
22. Бабкова Т. В. Право громадян на соціальний захист та його забезпечення органами судової влади в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. / Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2014. 20 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/23a3638a-94b6-4d36-9a3b-5b57bdf02096/content> (дата звернення: 15.07.2024).
23. Васильченко О. П. Інституційні гарантії як складові конституційно-правового механізму забезпечення принципу рівності прав і свобод людини і громадянина в Україні. *Наше право*. 2015. № 2. С. 21–27. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nashp_2015_2_6 (дата звернення: 17.07.2024).

24. Васильченко О. П. Принцип рівності прав і свобод людини і громадянина в конституційному праві України: доктринальні та прикладні аспекти : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.02. / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2015. 467 с. URL: https://constitutionalist.com.ua/wp-content/uploads/2020/12/dis_VasyIchenko-O.-P..pdf (дата звернення: 14.07.2024).
25. Васильченко О. П. Конституційно-правовий механізм забезпечення принципу рівності прав і свобод людини та громадянина в Україні. *Адміністративне право і процес*. 2015. № 1 (11). С. 26–33.
26. Шорський П. О. Адміністративно-правовий механізм забезпечення виборчих прав громадян в Україні: сутність і структурні елементи. *Право і безпека*. 2017. № 2 (65). С. 64–70. URL: <https://pb.univd.edu.ua/index.php/PB/article/view/80/71> (дата звернення: 08.07.2024).
27. Циганенко А. А. Організаційно-правовий механізм забезпечення прав і свобод людини і громадянина в діяльності національної поліції України. *Наукові записки*. Серія: право. 2019. № 7. С. 132–137. URL: https://cusu.edu.ua/images/nauk_zapiski/pravo/7_2019/132-137.pdf (дата звернення: 09.07.2024).
28. Дуброва А. Інституційно-правовий механізм забезпечення конституційних прав і свобод людини в Україні. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління*. 2022. Випуск 3 (63). С. 25–29. URL: <https://journals.maup.com.ua/index.php/political/article/view/2293> (дата звернення: 10.07.2024).
29. Кавун А. Ю. Особливості конституційно-правового механізму захисту інформаційних прав громадян в умовах воєнного стану. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 1. С. 60–64. URL: <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/view/808> (дата звернення: 08.07.2024).
30. Голодник Ю. А. Механізм забезпечення захисту прав і свобод громадян в діяльності органів державної влади. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету* : Серія право. 2023. Випуск 78: частина 2. С. 35.
31. Тема 5. Конституційні права, свободи та обов'язки людини і громадянина. Національна академія внутрішніх справ. : веб-сайт. URL: https://arm.naiu.kiev.ua/books/konst_pu/rozdil/rozdil5.html (дата звернення: 11.07.2024).
32. Куракін О. М. Структура механізму правового регулювання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*: Серія Право. 2015. Випуск 35. Частина II. Том 1. С. 46–49. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/16798/1/%D0%A1%D1%82%D1%80%D1%83%D0%BA%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0%20%D0%BC%D0%B5%D1%85%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%BC%D1%83%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D1%80%D0%B5%D0%B3%D1%83%D0%BB%D1%8E%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%8F.pdf> (дата звернення: 11.07.2024).
33. Молдаван В. В., Мелашенко В. Ф. Конституційне право: опорні концепти: Навч. посібник для студентів юрид. вузів та факультетів. Київ : Юмана, 1996. 272 с.
34. Рабінович П. М. Права людини і громадянина у Конституції України (до інтерпретації вихідних конституційних положень). Харків : Право, 1997. 63 с.
35. Князев В. І. Конституційні гарантії прав, свобод та обов'язків людини і громадянина в Україні. *Право України*. 1998. № 11. С. 29–31.
36. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: Підручник / Пер. з рос. Харків: Консум, 2001. 656 с. URL: <https://duikt.edu.ua/ua/lib/1/category/726/view/948> (дата звернення: 14.07.2024).
37. Заворотченко Т. М. Конституційно-правові гарантії прав і свобод людини і громадянина в Україні. Дис... канд. юрид. наук. Київ / НАН України Інститут держави і права ім. В.М. Корецького, 2002. 220 с. Бібліотека дисертацій України : веб-сайт. URL: <http://www.disslib.org/konstytutsiyno-pravovi-harantii-priv-i-svobod-ljudyny-i-hromadjanyna-v-ukrayini.html> (дата звернення: 10.07.2024).
38. Фрицький О. Ф. Конституційне право України. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 536 с.
39. Конституційне право України. За ред. проф. В. Ф. Погорілка. Київ : Наукова думка, 2000. 732 с.
40. Проблеми реалізації Конституції України: теорія і практика / Відп. ред. В. Ф. Погорілка: Монографія. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України: А.С.К., 2003. 652 с. (Нормативні документи та коментарі).
41. Кушніренко О. Г., Слінько Т. Г. Права і свободи людини та громадянина : навч. посіб. Харків : Факт, 2001. 437 с.
42. Колодій А. М. Права людини і громадянина в Україні : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2003. 336 с.
43. Рабінович П. М., Хавронюк М. І. Права людини і громадянина: навчальний посібник. Київ: Атіка, 2004. 464 с.
44. Лисенков С., Таранов А. Гарантії прав і свобод людини і громадянина. Міжнародна поліцейська енциклопедія : у 10 т. / відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2005. Т. II : Права людини у контексті поліцейської діяльності. 1274 с. С. 73.
45. Негодченко О. Гарантії захисту прав і свобод людини. Міжнародна поліцейська енциклопедія : у 10-ти т. / відп. ред. : Ю. Римаренко та ін. Київ : Видавничий дім «Ін Юре», 2005. Т. II : Права людини у контексті поліцейської діяльності. 1274 с. С. 66–68.
46. Погорілка В., Федоренко В. Конституційне право України : підручник / за заг. ред. В. Погорілка. Київ : Наукова думка ; Прецедент, 2007. 344 с.
47. Погорілка В. Ф. Конституційне право України : підручник / за заг. ред. В. Л. Федоренка. 3-є вид., перероб. і доопр. Київ: КНТ, Ліра-К, 2011. 532 с.
48. Конституційне право України: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / за ред. В. П. Колісника та Ю. Г. Барабаша. Харків: Право, 2008. 416 с.
49. Совгіря О., Шукліна Н. Конституційне право України : навчальний посібник. Київ : Юрінком-Інтер, 2008. 632 с.
50. Колодій А. М., Олійник А. Ю. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні: підруч. Київ: Правова єдність, 2008. 350 с.
51. Скрипнюк О. В. Курс сучасного конституційного права України: академічне видання. Харків: Право, 2009. 468 с.
52. Білозьоров Є. В. Правові гарантії захисту прав і свобод людини в Україні: реалії та проблеми. *Адвокат*. 2009. № 8. С. 26-30. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/adv_2009_8_5 (дата звернення: 18.07.2024).
53. Наливайко Л. Р. Тлумачний термінологічний словник з конституційного права / Л. Р. Наливайко, М. В. Беляєва. 2-е вид., допов. Запоріжжя: Дніпропетровськ. Металург, 2010. 304 с.
54. Оніщенко Н. М., Пархоменко Н. М. Соціальний вимір правової системи: реалії та перспективи: монографія / за ред. Ю. С. Шемшученка. Київ: Юр. думка, 2011. 176 с.
55. Шаптала Н.К. Конституційне право України: навч. посіб. / Н. К. Шаптала, Г. В. Задорожня. Дніпропетровськ: Лізунов Прес, 2012. 472 с.
56. Теорія держави і права: підручник / О. В. Петришин, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський та ін.; за ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2015. 368 с.
57. Стахура Б. І. Роль органів державної влади у забезпеченні прав людини і громадянина в демократичному суспільстві: теоретико-правовий вимір: дис... канд. юрид. наук.: 12.00.01 / Нац. ун-т «Львівська політехніка». Львів, 2016. 180 с.
58. Конституційне право: підручник / за заг. ред. О. С. Бакумова, Т. І. Гудзь, М. І. Марчука; Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2019. 484 с.
59. Афанасенко С. І. Конституційні гарантії прав і свобод людини та громадянина в Україні. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. № 3. С. 3–5. URL: <https://doi.org/10.32850/sulj.2019.3-1> (дата звернення: 05.07.2024).
60. Конституційне право України: навч.-метод. посібник / Д. С. Терлецький, М. В. Афанасьєва, Ю. Д. Батан та ін.; за заг. ред. Д. С. Терлецького. Одеса. 2020. 242 с.
61. Букач В. В., Камінська Н. В., Медвідь Л. П. Інституційні гарантії конституційних політичних прав і свобод людини та громадянина в Україні. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2021. № 1 (21). С. 39–46. URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/items/d66871bf-8f29-4945-acc2-29d10a06d381> (дата звернення: 12.07.2024).
62. Регушевський Е. Є. Конституційно-правові гарантії політичних прав та свобод людини і громадянина в Україні : дис... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ. 2004. 230с. Бібліотека дисертацій України : веб-сайт. URL: <http://www.disslib.org/konstytutsiyno-pravovi-harantii-politychnykh-priv-ta-svobod-ljudyny-i-hromadjanyna-v.html> (дата звернення: 20.07.2024).